

A becses ráma. A Vasárnapi Ujság és Mikszáth Kálmán

LANDGRAF ILDIKÓ*

Néplap helyett enciklopédikus igényű képes családi lap

Az információközlés új médiuma jelent meg a 19. század közepén Európa-szerte: az illusztrált sajtó.¹ A nyomdatechnikai és képrögzítési újításoknak köszönhetően a lapok olcsóbban, nagyobb példányszámban és képekkel jelentek meg. Ezek mind hozzájárultak ahhoz, hogy a sajtótermékek olvasóközönsége horizontálisan és vertikálisan is bővült, tehát nemcsak olvasószámban, hanem társadalmi hovatartozás tekintetében is. Az illusztrált sajtó képeinek egyik célja az volt, hogy a szöveg hitelét erősítsék, másrészt elképzelhetővé, átélhetővé tegyék a leírtakat. A szépen illusztrált lapok gazdag szépirodalmi rovataikkal és népszerű tudományos cikkekkel egyszerre szándékoztak tanítani és szórakoztatni, de mindezek mellett mindig igyekeztek érdekességeket, szenzációs, megdöbbentő eseményeket: felfedezéseket, katasztrófákat, baleseteket, egzotikumokat is közölni itthonról és a nagyvilágból. A korszak képes családi lapjai programszerűen törekedtek arra, hogy társadalmilag minél szélesebb kör érdeklődését, figyelmét elnyerjék.

A képes hetilapokkal a populáris olvasmányok egy új típusa is megszületett. A *populáris olvasmány* fogalmát Rudolf Schenda *populäre Lesestoffe*² szakkifejezése nyomán az újkortól, nagy példányszámban megjelenő, nagyközönségnek szánt, olcsó nyomdatermékek összefoglaló neveként értelmezem. Történetei az irodalom és a folklór, a szóbeliség és az írásbeliség határán

* Tudományos főmunkatárs, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Néprajztudományi Intézet. E-mail: landgraf@etnologia.mta.hu

¹ Ennek gazdag nemzetközi irodalmához l. Nineteenth-Century Newspaper Analytics, Periodicals and Illustration Studies <https://ncna.dh.chass.ncsu.edu/bibliography.php> (2018.05.07.); a magyar képes sajtó 19. századi történetéhez további irodalmakkal UGRIN Aranka: Ismeretterjesztő hetilapok a harmincas években. In: SZABOLCSI Miklós (főszerk.) – KÓKAY György (szerk.): *A magyar sajtó története* I. 1705–1848. Budapest, Akadémiai, 1979. 489–490.; RÉVÉSZ Emese: *Az Ország Tükre. A képes sajtó Magyarországon 1870–1880*. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 2012; RÉVÉSZ Emese: *Kép, sajtó, történelem. Illusztrált sajtó Magyarországon 1850–1870*. Budapest, Argumentum – OSZK, 2015.

² RUDOLF SCHENDA: *Volk ohne Buch. Studien zur Sozialgeschichte der populären Lesestoffe 1770–1910*. Frankfurt/M, Vittorio Klostermann, 1970, 1989; RUDOLF SCHENDA: *Lesestoffe der kleinen Leute. Studien zur populären Literatur der 19. und 20. Jahrhunderten*. München, Beck, 1976. Vö. MIKOS Éva: 'populáris olvasmány' szócikk a készülő Magyar Népköltészeti Lexikon számára (kézirat).

mozognak, a szerzőség, a szerzői jogok kérdésében mind szöveganyagát, mind illusztrációit tekintve rugalmas, szerzői kompilálnak más nyomtatványokból, szívesen merítenek a szóbeliségből, szövegeit a variabilitás jellemzi. A populáris olvasmányok könnyen befogadják a folklór különböző műfajait, szövegtípusait, használják és terjesztik azokat, egyúttal tehát hatással vannak a színhagyományra is. Sok mindent integrálnak és közvetítenek a hivatalos kultúrából, a magas irodalomból, a kanonikus művészetekből, ugyanakkor termékenyítően is hathatnak azokra. A 19. század közepétől fogva fontos szerepet tölthettek be a történelmi ismeretek és tévhitek terjesztésében, a kollektív emlékezet alakításában, a nemzeti tudat formálásában.

A 19. század második fele az olvasói igények, az olvasási szokások átalakulásának kora Magyarországon is, a spontaneitást felváltotta az olvasmányok tudatos megválasztása.³ Az időtlen, szakaszokban történő, ismétlődő jellegű, mechanikus olvasás helyébe – amely tartalmilag túlnyomórészt a Bibliát, az imádságos könyveket, a mezőgazdasági és kézműves kiadványokat, háztartási tanácsadókat jelentette, valamint a kalendáriumok szórakoztató olvasmányait foglalta magába – fokozatosan a gyors ütemben növekvő, a szüntelen újdonságokra épülő olvasás lépett, amely tartalmilag a szépirodalmat, az empirikus ismereteket hordozó könyveket és a sajtótermékeket helyezte előtérbe. Az 1868-as népiskolai törvény életbelépése is hozzájárult, hogy emelkedett az olvasni tudók száma, nőtt az igény a könnyen érthető, szórakoztató olvasmányok iránt, ami a könyvkiadásra is jelentősen hatott. Ez idő tájt a könyveket, nyomtatott termékeket már nemcsak a városokban, a könyvkereskedésekben, hanem a helyi és országos vásárokon is, sőt a házalóktól is megvásárolhatta bárki. Az előző időszakhoz képest a század második felére tömegméretűvé vált a nyomtatás, a kiadók elsősorban újságokat, ponyvákat, valamint kalendáriumokat jelentettek meg, utóbbiakat kiadási számban csak a tankönyvek és az iskolai értesítők szárnyalták túl.⁴ Az illusztrált sajtótermékek tematikája, nyelvhasználata, elérhetősége mind hozzájárult ahhoz, hogy népszerűségük a 19. század második felében folyamatosan emelkedett.

A *Vasárnapi Ujság* volt a leghosszabb életű magyar nyelvű képes családi lap, 1854 és 1921 között heti rendszerességgel, folyamatosan jelent meg. Az induláskor Pákh Albert volt a főszerkesztő, Jókai Mór csak munkatársként szerepelhetett a címlapon 1848/49-es szerepvállalása miatt, bár szellemisége, működése alapvetően meghatározta a lap korai éveit. 1864-től már csak Pákh Albert jegyezte a *Vasárnapi Ujságot* 1867-ben bekövetkező haláláig.

A lap néplapként kívánt szolgálni, ahogy arról Pákh 1855. január 7-én „Új év kezdetén” című beharangozójában írt a lap hasábjain:

„Lapunkat néplapnak neveztük, s mint értelmelte a »nép« fogalmát közönségünk, azt olvasóink lajstroma legjobban megmagyarázná, hol hazánk első grófi neveinek méltóságos czimeit mellett láthatók a becsületes mesteremberek s az egyszerű földmivelők nevei. Előttünk a »magyar nép« neve

³ Vö. Guglielmo CAVALLO – Roger CHARTIER (szerk.): *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. [Sajó Tamás ford.] Budapest, Balassi, 2000.

⁴ 1868-ban 557 000, 1880-ban 1 millió, 1890-ben 1,5 millió, 1900-ban 2 millió kalendáriumot adtak el. KOVÁCS I. Gábor: Hogyan lett a kalendárium paraszti olvasmány? *Rádió és Televízió Szemle*, 1978. 3–4. sz. 78–87.; KOVÁCS I. Gábor: *Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig. A magyar kalendáriumok történeti és művelődésszociológiai vizsgálata*. Budapest, Akadémiai, 1989; MIKOS Éva: Árpád pajzsa. A magyar honfoglalás-hagyomány megszerkesztése és népszerűsítése a XVIII–XIX. században. (Szóhagyomány) Budapest, L'Harmattan, 2010. 88–89.

összetartó kapocs, nem pedig választó fal a különböző társadalmi osztályokra nézve – ezért nekünk minduntalan szem előtt kell tartanunk, miszerint lapjaink nem csupán egy osztály számára vannak írva, s törekednünk kell mindenik igényeit kielégíthetni.”

Gyulai Pál épp emiatt fogadta először fenntartásokkal az új lap tervét egy Arany Jánoshoz írt levelében: „Heckenast az új évben lapot ad ki, mellyet Pákh és Jókai fognak szerkeszteni. Valami néplapféle lesz, még maguk sem tudják mi, egy héten egy ív, rettentő olcsó. Félek, bajosan fog belőle valami kisülni.”⁵ Az első két hónapban ugyan Gyulai is részt vett a lap szerkesztésében, de egy kézirat megjelentetése miatt támadt vitát követően kilépett a vállalkozásból, bár továbbra is publikált a lapban.⁶ A *Vasárnapi Ujság* kiadója Heckenast Gusztáv⁷ volt, aki épp a populáris irodalom nagy példányszámban kiadható műveivel tudta életben tartani vállalkozását. Jókai visszaemlékezése szerint a lap alapításának ötlete is tőle származott.⁸

A lap az első előfizetési felhívásban a következőképpen jelölte ki programját: „Uj népszerű vállalat. (Minden lapban legalább egy fametszés!) Mik egy néplap kellékei? Az, hogy érdekes legyen. Az, hogy hasznos legyen. És az, hogy olcsó legyen. Ime vállalatunkról bizton hisszük elmondhatni, hogy mind e három tulajdonnal birni fog. Ugy intézkedtünk, hogy legjobb íróink írják, hogy tartalma széles ismeretgazdagságot foglaljon magában, és egész félévi előfizetési ára egy pengő forint legyen.”⁹

Egy néplap megjelentetésének tervéhez illően a beharangozóban három jelzöt emeltek ki a lap készítői: érdekes, hasznos és hangsúlyozottan olcsó lesz. Kezdetben az előfizetők toborzása nem tűnt túl sikeresnek, de aztán ugrásszerűen nőtt az érdeklődés, ezért az első számokat újra kellett nyomni. Gyulai Pál és Jókai Mór visszaemlékezése szerint is a *Vasárnapi Ujságnak* nagyobb volt a példányszáma, mint a többi Pesten akkor kiadott nyolc magyar nyelvű lapnak összesen, és ahogy azt Gyulai Pál hangsúlyozta, a versenytársakkal összehasonlítva a lap munkatársai szélesíteni tudták olvasóik társadalmi bázisát.¹⁰ A *Vasárnapi Ujság* előfizetési listái is egy társadalmilag szélesebb olvasóközönséget mutatnak, olvasói: vidéki értelmiségiek, papok, tanítók, hivatalnokok, jegyzők, írnokok, postai tisztviselők, a nemesség polgárosodó alsó rétege volt, valamint kereskedők, de akadtak köztük mesteremberek és földművelők is. Az előfizetési listák a földrajzi behatároláshoz is támpontot adnak, ez főleg Pest környékét, az Alföld tisztán-

⁵ *Gyulai Pál levelezése 1843-tól 1867-ig*. [Sajtó alá rend. és a jegyzeteket írta SOMOGYI Sándor.] Budapest, MTA Irodalomtörténeti Intézet, 1961. 174.

⁶ A lap indításáról, Gyulai Pál és Pákh Albert kapcsolatáról I. GYULAI PÁL: A Vasárnapi Ujság huszonötödik évfordulóján. *Vasárnapi Ujság* (a továbbiakban *VU*), 1879. 11. sz. 161–163.

⁷ A lap kiadója az első évben a Landerer és Heckenast cég volt, Landerer Lajos halála után egyedüli tulajdonosa lett a cégnek. Az eladást követően, 1873-ban a Franklin Társulat vette át tőle a lap kiadását. A kiadó működéséhez LIPTÁK Dorottya (szerk.): *Vállalkozó és a kultúra. Heckenast Gusztáv, a legendás könyvkiadó (1811–1878)*. (Kulturális örökség) Budapest – Eger, Kossuth – Esterházy Károly Főiskola, 2012.

⁸ „[...] mondá nekem Heckenast: »Csináljunk egy olcsó néplapot, képekkel illusztráltat.«” JÓKAI MÓR: Hogy született, hogy dajkáltuk. *VU*, 1879. 11. sz. 170.

⁹ *VU*, 1854. 2. sz. 16.

¹⁰ „E mellett oly közönséget teremtett és növelt fel a magyar irodalomnak, a mennyit magyar encyclopaediai magyar lap még soha.” GYULAI I. M. (6. lj.) 163.

túli részét és Erdélyt fedik le. A modern, nyugati mintájú terjesztési mód Magyarországon a nagy ponyvakiadóknál, kalendáriumforgalmazóknál alakult ki, melyek nagy kiterjedésű, ügynőkkel dolgozó terjesztőhálózatot építettek ki.¹¹

Pákh Albert lelkesült híradása Kazinczy Gábornak további fogódzót ad ahhoz, hogy kik is voltak a lap előfizetői.

„[...] ha látnád ezt a tarka névsort! Gróf, nemes ember, civis, gazda, szabó, csizmadia, doktor, bába, mosónő, inas, iskolásfiú, ispán, minden van itt! Legcomplettebb az alsó középrend, a kék nadragosok osztálya [...] Jócai Marci igen practicabilis ember, s napról napra szerelmesebb a vállalatba. Lapunk a legtrávolabbi Trencsinekbe is eljár, s itt Pesten oly helyeken is jár az a 4-5 kihordó, hol azelőtt csak madár járt – p. o. túl a Rókuson, a cigánysoron.”¹²

Már a 18. század utolsó harmadától jelentkeztek a felvilágosodás eszméi nyomán az úgynevezett „két kezieknek”, mesterembereknek, kézműveseknek, munkásoknak, katonáknak, földművelőknek szánt lapok, amelyek a kalendáriumokkal együtt közhasznú ismereteikkel, praktikus tanácsaikkal az írásbeli kultúrába beemelő, a társadalom alsóbb rétegeihez szóltak, célkitűzéseikből, népművelő szándékaikból a 19. század képes családi lapjai többet is átvettek.¹³ A *Vasárnapi Ujság* hosszú életű lap volt, az olvasói igényekkel párhuzamosan a hangsúlyok sokat alakultak, idővel és a szerkesztőkkel együtt változtak. A lap Nagy Miklós főszerkesztése alatt fokozatosan, de egyre határozottabban elmozdult egy magasabb társadalmi réteg és magasabb műveltségű réteg felé. A lap alapításának huszonöt éves évfordulóján a folytonosságot hangsúlyozta a hosszú életű¹⁴ sajtótermék történetében, de három fontos változást kiemelt: a terjedelem növekedését, az illusztrációk (a számonkénti egy helyett hat-hét kép kapott helyett) és a politikai tartalmú írások áttemelését a *Politikai Ujdonságok* mellék- vagy társalapba. Pákh Albert 1867-es halálát követően vette át a szerkesztést Nagy Miklós, aki 1863 óta, még tanulmányainak befejezését megelőzően, belső munkatársa lett a lapnak. Személyisége, ízlése alapvetően meghatározta a lap irányvonalát az elkövetkező évtizedekre, egészen 1905-ig, több mint három évtized után vette át tőle aztán a főszerkesztést Hoitsy Pál. A lap nem csupán oldalszámban, képanyagban, mellék- és társalapokban gazdagodott ezek alatt az évek alatt, egyéb dolgokban is változott. Jelentősen csökkent például a máshonnan átvett, fordított anyagok aránya, a *Vasárnapi Ujság* elsősorban saját szövegekre és magyar tárgyú anyagokra alapozott. Fokozatosan háttérbe szorultak a gazdasági és praktikus háztartási tanácsok, az aktuális gabonaárak közlései, börzehírek, vizállásjelentések, betegségek, kártevők elleni védekezésekkel kapcsolatos javas-

¹¹ Vö. Kovács i. m. 1989. (4. lj.) 132.

¹² H. TÖRÖ Györgyi (szerk.): *Jókai Mór összes művei. Cikkek és beszédek*. 4. köt. (1850–1860) 1. rész. Budapest, Akadémiai, 1968. 549–550.

¹³ Vö. UGRIN i. m. (1. lj.); MIKLÓSSY János: Enciklopédikus közművelődési lapok. In: SZABOLCSI Miklós (főszerk.) – NÉMETH G. Béla (szerk.): *A magyar sajtó története*. II/1. 1848–1867. Budapest, Akadémiai, 1985. 443–464.

¹⁴ A lap önmeghatározásában ez mindig hangsúlyos jelző volt, utalva arra, hogy az egyre bővülő sajtópiacon, ahol folyamatosan jelentek meg és tűntek el lapok, a *Vasárnapi Ujságnak* sikerült évtizedeken keresztül fennmaradnia, olvasóit megőriznie.

latok. Jókai Mór kilépésével az anekdoták is eltűntek az újságból.¹⁵ A szépirodalom, valamint a hon- és népismereti írások, ismeretterjesztő beszámolók itthonról és a nagyvilágból határozták meg alapvetően a lap arculatát. A lap huszonöt éves évfordulóján a céltűzésről így szólt Nagy Miklós: „[...] láthassák azt a nagy célt, melyhez legjobb erejéhez képest járulni e lap is mindig első föladatának tekintette: a virágzó irodalmat virágzó hazában.”¹⁶ Eltűnt a lapból az a közvetlen hangvétel az olvasók és a szerkesztőség között, ami jól érzékelhető például Jókai Mór „Kakas Márton levelei”-ben és a „Szerkesztőségi nyílt postá”-ban, bár a „Szerkesztőségi mondanivaló” rovat megmaradt, de jelentősége az első korszakhoz képest visszaszorult. A *Vasárnapi Ujság* indulásakor is inkább csak hirdette magát néplapnak a szerkesztői beharangozóiban, előfizetési felhívásokban, valójában tartalmi, formai tekintetben, nyelvi igényességben inkább az enciklopédikus családi lapokat követte már ekkor is, semmint a számos, sikeres nyugat-európai példát felmutató ún. filléres vagy garasos újságok, néplapok stílusát. A hazai sajtótörténeti munkák közművelődési és enciklopédikus lapként határozzák meg, olykor inkább ismeretterjesztő vagy irodalmi-művelődési lapként szólnak róla, az újabb kutatások a 19. századi képes családi lapok¹⁷ jellegzetes és nagyon népszerű példájaként aposztrofálják a *Vasárnapi Ujságot*. A lap műfaji besorolásának összetettsége egyrészt tükrözi, hogy a lap profílija alakult az idők folyamán, a főszerkesztők és a munkatársak változó koncepciója nyomán, összefüggésben az olvasói igények módosulásával, de rámutat a kutatás szempontjainak változására is, a lapok és olvasóik társadalomtörténeti szempontú megközelítésére, valamint a sajtóképek, -fotók, illusztrációk iránti növekvő érdeklődésre az elmúlt évtizedekben.¹⁸

¹⁵ Jókai Mór más lapjaiban is számos anekdotát közölt, sőt egész hálózatot szervezett gyűjtésükre az olvasókból, akiknek a szerkesztői üzenetekben adott tanácsot, értékelte az általuk beküldött tréfás történeteket. L. erről LANDGRAF Ildikó: Átjárás a regiszterek között. Jókai Mór képes szórakoztató lapjai. In: PAÁL Vince (szerk.): *A sajtó kultúrák közvetítő szerepe 1867–1945. Tanulmányok*. (Médiatudományi könyvek.) Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2014. 9–20.

¹⁶ NAGY Miklós: A Vasárnapi Ujság huszonötödik évfordulóján. *VU*, 1879. 11. sz. 169.

¹⁷ Kétségtelenül mindvégig igyekeztek a lap készítői az egész családot, férfiakat és nőket, sőt még a gyerekeket is megszólítani. Mind a szöveg-, mind a képanyag tükrözi, hogy a lap számított a női olvasókra, az előfizetési felhívásokban ezt hangsúlyozták is. „A »Vasárnapi Ujság« mint családi lap a női munkára és divatra vonatkozó képeket és cikkeket is ad.” *VU*, 1902. 51. sz. 838. Hasonló tartalmú hirdetések: *VU*, 1897. 52. sz. 890.; *VU*, 1902. 1. sz. 11.; *VU*, 1903. 1. sz. 12.

¹⁸ L. az 1. lj.-ben hivatkozottakat, valamint BUZINKAY Géza: Közművelődési sajtó. In: SZABOLCSI Miklós (főszerk.) – KOSÁRY Domokos (szerk.) – NÉMETH G. Béla (szerk.): *A magyar sajtó története*. II/2. 1867–1892. Budapest, Akadémiai, 1985, 209–247.; BUZINKAY Géza: A magyar sajtó története 1849-től 1948-ig. In: KÓKAY György – BUZINKAY Géza – MURÁNYI Gábor: *A magyar sajtó története*. (Sajtókönyvtár.) Budapest, MŰOSZ, Bálint György Újságíró-iskola, 1994. 105–171.; KOCZY Anikó: Az enciklopédikus lapok kialakulásának sajátos körülményei Magyarországon a XIX. század közepén. *Könyv, könyvtár, könyvtáros* 11. évf. 2002. 1. sz. 39–47.; LIPTÁK Dorottya: A családi lapoktól a társasági lapokig. Újságok és újságolvasók a századvégen. *Budapesti Negyed*, 1997/2–3. 45–70.; LIPTÁK Dorottya: *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában*. Budapest, L'Harmattan, 2002. 53–54.; SONNEVEND Péter: Szirmok egy hosszú életű lap fájáról: a Vasárnapi Ujság 1854–1921 történetéből. In: KÖVÁGÓ Sarolta – PAÁL László (szerk.): *Többszólalmúság a könyvtárban*. Írások a könyvtár-és az irodalomtudomány köréből. Kaposvár, KE PFK, MFK, 2005. 125–139.; BUZINKAY Géza: Világkiállítások papíron: a képes családi hetilapok. In: SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella (szerk.): „*Képes Világ*” *Tudományos konferencia a 19. századi magyarországi illusztrált sajtóról*. (Tanulmányok Budapest múltjából XXXIX.) Budapest, Budapesti Történeti Múzeum – Országos Széchényi Könyvtár, 2014. 81–88. BAKI Péter: *A Vasárnapi Ujság és a fotográfia* (1854–1921). H. n., Magyar Fotográfiai Múzeum,

A Vasárnapi Ujság és a népköltészet felfedezése

A *Vasárnapi Ujság* 19. századi története egybeesik Magyarországon a népi kultúra, azon belül a népköltészet felfedezésével, ekkor kezdték gyűjteni, elemezni jelenségeit. A következőkben azt szeretném megmutatni, hogy a népköltészet, tágabban a folklór mi módon volt jelen a lap életében, milyen alkotások reprezentálták a folklórt; rámutatva arra, hogy a sajtó hogyan közvetíthetett a magas irodalom, a kanonizált művészetek és a népi kultúra jelenségei között. Milyen szerepe volt egyrészt a népköltészet irodalomba emelkedésében, az irodalmi népiesség¹⁹ támogatásában, másrészt a folklorizálódás folyamatában, tehát az irodalom, tágabban a magas kultúra „alásüllyedésében”, amikor a szépirodalom jelenségei beépültek a folklórhoz.

Magyarországon a 19. század elején – Európa nyugati felén már korábban, a 18. század második felében – figyeltek fel a népi kultúrára, ekkor kezdték a paraszti műveltséget, a népköltészetet értékékként, a szépirodalom, tágabban valamennyi művészeti ág lehetséges ihletőjeként, a tudományos kutatás forrásaként kezelni, a népi kultúrát autochton rendszerként értelmezni.²⁰

A nép szóbeli hagyományát sajátosságosan eredetinek érezték, ami idegen hatásoktól mentesen, organikusan fejlődik, amiben a népszellem, a nemzeti karakter nyilvánul meg, ezáltal a nemzeti hagyományok letéteményese. Intenzív érdeklődés mutatkozott az alacsonyabb társadalmi rétegek variánsokban élő, elsősorban a szóbeliségben élő kultúrája iránt. Az irodalmi népiesség jegyében igyekeztek ihletet meríteni a népköltészetből, és beépíteni azt az irodalomba. A népköltészet műfajai közül kezdetben, az 1840-es években különösen a népdal, később aztán a mese és a ballada állt az érdeklődés középpontjában.²¹ Az élvonalbeli költők éppúgy, mint az alkalmi verselők vagy a fűzfapoéták a népköltészet ihletésére kezdtek el elsősorban népdalokat, később népballadákat, népmondákat, regéket írni. A *Vasárnapi Ujság* első korszakában, az 1880-as évekig különösen nagy gyakorisággal találunk a lapban az irodalmi népiesség jegyében született ún. kvázi „népdalokat”, „népballadákat”, „népmondákat”. A mondákra, különösen a verses mondákra gyakran használták a korban műfaji megnevezésként a rege szót. Míg bizonyos szerzőknél a monda szinonimája volt a rege a 19. században, addig más szerzők a monda ellentétpárjaként meghatározott mesét értették alatta. A 19. század középső évtizedeiben megjelenő

2005; LANDGRAF Ildikó: Háború és béke képei a Vasárnapi Ujságban az első világháború alatt: In: KLESTENITZ Tibor – SZ. NAGY Gábor (szerk.): *Médiatörténeti tanulmányok*. (Médiatudományi könyvek.) Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2014. 127–156.

¹⁹ Az irodalmi népiesség folklorisztikai szempontú értelmezéséről legújabban I. MIKOS Éva: A népiesség fogalma a néprajztudományban. *Irodalomtörténeti Közlemények* CXIX. évfolyam 1. sz. 2015. 89–107.

²⁰ Vö. HOFER Tamás: Három szakasz a magyar népi kultúra XIX–XX. századi történetében. *Ethnographia*, LXXXVI. 1975. 402–405., újraközölve In: HOFER Tamás: *Antropológia és/vagy néprajz. Tanulmányok két kutatási terület vitatott határvidékéről*. (Kultúrák keresztútján.) Budapest, L'Harmattan – MTA Néprajzi Kutatóintézete – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, 2009. 95–98.

²¹ Vö. GULYÁS Judit: A szóbeliség értéke, értelmezése és a folklorisztika önmeghatározása. In: NEUMER Katalin (szerk.): *Médiák és váltások. Identitások és médiák II*. Budapest, MTA BTK Filozófiai Intézet – Gondolat, 2015. 11–29.

néprege, pórrege szóösszetételek már kifejezetten a népköltészetre, szájhagyományra, illetve az azokat beemelő irodalmi alkotásokra vonatkoztak. A rege egyszerre akart oktatni, ismereteket adni és szórakoztatni; e kettős elvárás mögött a korabeli művelt olvasó történelemismerethez való sajátos viszonya figyelhető meg, amelyben a valóság és a fikció iránti igény egyszerre volt jelen. Megalkotója Kisfaludy Sándor volt, aki mondai jellegű, lokalizált szüzséit maga találta ki, 1807-ben jelent meg *Regék a magyar előidőkből* című munkája. A műfaj központi jelentőségű Tompa Mihály munkásságban, aki népregéiben javarészt a szájhagyományból gyűjtött mondaszüzséket dolgozott fel. Alkotásai nagy közönségsikert arattak, évtizedekig fontos részét alkották az elemi iskolai olvasókönyveknek, s ez termékenyen hathatott a folklórra, az oktatás révén a helyben gyűjtött szüzsék az egész nyelvterületen elterjedhettek.²²

A *Vasárnapi Ujság* az első korszakában, az 1850-es, 60-as években gyakran közölt „Népdalok”, „Népballadák”, „Népregék” címmel, alcímmel megjelenő műveket, az irodalmi népiesség által ihletett alkotásokat. A szerzők között ott találjuk például Arany Jánost,²³ Gyulai Pált,²⁴ Thaly Kálmánt,²⁵ de műkedvelő költőket, írókat és olykor a lap olvasóit is. A *Vasárnapi Ujság* különösen az első éveiben, amikor gyakori anyagéhség jellemezte a lapot, igyekezett az olvasókat arra ösztönözni, hogy írásaikat küldjék be közlésre a szerkesztőségnek. A lap huszonöt éves jubileumán, amikor számba vették a szerzőket, szóltak is erről. „[...] százakra megy azok száma, kik kisebb-nagyobb közleményeikkel érdekesítették hasábjait, mert ha valamelyik lapról, a *Vasárnapi Ujságról* el lehet mondani, hogy »írták az olvasók.«”²⁶

Az olvasóközönség fontos szerepet játszott nemcsak olvasóként, hanem időről időre szerzőként is. A „Szerkesztői mondanivalók”-ban tájékoztatták a beküldőket kéziratuk sorsáról így módon:

„720. Illésünk cikkeit köszönettel vettük. 721. Balatoni kecskekörmök, népmonda. Adatni fog. 722. Hallgató Samunak. Forró az a kása; egypárszor már megégette a szánkat, nem merünk hozzá látni. 723. Igazmondó. Új kátéját használni fogjuk, a többiekkel együtt. 724. A régi hon közölhető. 725. Ephesus romjai nem adhatók. 726. D. Sz. R-Szombat. A legújabb adomák hamis dolgok. Olyan бүдös követ másutt is tudnak csinálni. Az elébbieniek jók voltak. 727. A szerelmes. Gúnyvers, közölni fog. 729. A dolgoz népnek ajánlott éptani és orvosi tanács köszönettel fogadtatik. Minél elébb közölni fogjuk. 730. Bүnös-szerelem. Szerző eszméi elég gazdagok költészetben, de úgy látszik, hogy még a formákra nézve nem tisztultak meg eléggé. Olvassa Aranyt, Petőfit, Tompát és meg fogja lelteni, a mije hiányzik.”²⁷

Ebből is kitűnik, hogy a beküldött írások műfaji palettája milyen színes volt. A lapnak anyagokat beküldőket pályázatokkal is igyekeztek ösztönözni. Számos kategóriában pénzju-

²² A rege fogalmához l. MIKOS Éva: *Regék a magyar előkorból. Folklór, irodalom és közköltészet* Tatár Péter Rege kunyhójában. In: CSÖRSZ Rumén István (szerk.): *Doromb: Közköltészeti tanulmányok* 4. Budapest, Reciti, 2015. 387–405.

²³ Népdalok Arany Jánostól. *VU*, 1857. 2. sz. 2.

²⁴ GYULAI Pál: Népdalok I–II. *VU*, 1858. 12. sz. 134.

²⁵ THALY Kálmán: Ördög-utja. *VU*, 1857. 2. sz. 14.; Réka köve. *VU*, 18. sz. 206.

²⁶ *VU*, 1879. 11. sz. 170.

²⁷ Szerkesztői mondanivalók. *VU*, 1856. 38. sz. 336.

talommal járó díjakat tűztek ki, valamint a szöveg közléséért további díjazás járt. Több kategóriában, mint pl. történelmi beszély (történelmi tárgyú prózai mű), vagy a gazdálkodás, földművelés témakörében vártak pályamunkákat, de ugyanígy „népdalok” vagy balladák írására is írtak ki pályázatot.²⁸

A lap azonban nemcsak írásra, hanem gyűjtésre is ösztönözte olvasóit, például helynév-magyarázatok²⁹ vagy anekdoták³⁰ gyűjtésére és beküldésére. Jókai Mór valamennyi lapjában, kiváltképp az élc lapokban és a kalendáriumokban gyakran és szívesen közölt anekdotákat, kiemelkedő szerepe volt az anekdota műfajának formálásában, népszerűsítésében, lapszerkesztőként önkéntesekből hálózatot épített ki a gyűjtésére, a szerkesztői üzenetekben adott tanácsot, értékelte az olvasók által beküldött tréfás történeteket.³¹ A *Vasárnapi Ujság* indulásában és a korai időszak arculatának kialakításában Jókai Mór szerkesztői munkája meghatározó volt. Ezekben a lapszámokban gyakran olvashatók anekdoták.³² A *Vasárnapi Ujság* 1855-ben – nyilvánvalóan ugyancsak Jókai inspirációjára – öt aranyat tűzött ki „a tíz legjobb adomára, amelyek sehol közölve nem voltak és magyar tárgyúak”.³³ A beküldött anekdoták annak a társadalmi rétegnek az elbeszélő hagyományába, folklórába adnak betekintést, amely közegeből a képes családi lapok olvasói kikerültek. A folklórisztika ma a folklór egyik műfajának tekinti az anekdotát, ám a 19. századi gyűjtők, gyűjtési felhívások nem így tekintettek rá.

A 19. század közepe Magyarországon a nagy népköltészeti gyűjtések kezdete volt. A gyűjtés kezdeményezője, irányítója felhívást adott közre eleinte levelezés útján, vagy később egyre inkább a sajtón keresztül. Bár kezdetektől fogva, már az első gyűjtési felhívások is a jelenségek változtatás, átalakítás nélküli rögzítéséről szóltak, de egészen a 19. század utolsó harmadáig, a folklórisztika mint önálló tudományág megszületéséig a népköltészeti gyűjtés lényege nem egy hallott történet minél pontosabb megörökítése volt, hanem a variánsok alapján egy szerkezetileg teljes, esztétikailag értékes szövegváltozat rögzítése, közreadása, egy feltételezett népi előadásmód minél hitelesebb visszaadása. Nem az egyediség, a konkrét jelenség, az egyszeri elhangzás valósághű dokumentálása, hanem a népi kultúra lényegének, ideáltipikus vonásainak megragadása volt a cél.³⁴ Ahogy Arany János meghatározta: egy jó gyűjtő egy tökéletes mesemondó képességeivel legyen felruházva.³⁵ A mese megköltése nem feladata, szabadsága az el-

²⁸ Pályázati értesítés. *VU*, 1856. 10. sz. 84.

²⁹ Ifj. E. S.: Helynevek magyarzója. *VU*, 1854. 26. sz. 220. „Ne csak jutalom ösztönözzön bennünket tette, azon tudat lelkesítsen, hogy a hazáért és hazának tesszük a mit tesszünk. Sok poros iromány fel fog így kerülni a szekrényekből, és csak azon veszszük észre, hogy megszületik »Magyarország helyneveinek magyarzója«.”

³⁰ Értesítés a pálya-adomák felől. *VU*, 1856. 10. sz. 84.

³¹ L. erről LANDGRAF Ildikó: Átjárás a regiszterek között. Jókai Mór képes szórakoztató lapjai. In: PAÁL Vince (szerk.): *A sajtó kultúráközvetítő szerepe 1867–1945. Tanulmányok.* (Médiatudományi könyvek.) Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2014. 9–20.

³² Adomák. *VU*, 1855. 31. sz. 243–244.; 1856. 31. sz. 272.; 32. sz. 280.; 35. sz. 312.

³³ Értesítés a pálya-adomák felől. *VU*, 1856. 10. sz. 84.

³⁴ Vö. GULYÁS Judit: A magyar folklórisztika előzményei (1782–1848). In: PALÁDI-KOVÁCS Attila (főszerk.): *Táj, nép, történelem.* (Magyar Néprajz I/1.) Budapest, Akadémiai, 2011. 130.

³⁵ Merényi László népmesegyűjtése kapcsán a jó gyűjtő tulajdonságait, feladatait így fogalmazta meg: „A jó gyűjtő mindenek felett egy tökéletes mesemondó képességeivel legyen felruházva. A nép közt ennek fonóházaiban, pásztortüzeinél forogván, úgy szólva ott nevekdvén fel, bírja ennek nemcsak nyelvét, egyes kitételeit, hanem egész esze járása, képzelődése, modora az elbeszélésben ki nem törölt betűkkel vésvé álljon emlékezetében. Olyan legyen ő,

mondásban van, melynek, mint bármelyik mesemondóénak, a nép ízlése szab határt. A gyűjtő maga legyen a legjobb adatközlő, ő maga is részese annak a hagyománynak, amit lejegyez. A sajtóban közzétett felhívásokra a helybeli értelmiségiek a hallottakat megszerkesztve, a tudósi elvárásoknak megfelelően küldték be. A folklórszövegek gyűjtésének és lejegyzésének gyakorlata, az orális jelenségek írott formában való rögzítésének elve idővel sokat változott.

A 19. század második felében kezdtek átalakulni a hiteles folklorisztikai gyűjtés kritériumai. A szöveghű lejegyzésre való törekvés háttérében kezdetben nem a mai fogalmaink szerinti hitelesség szaktudományos kritériuma állt, miszerint az adatközlő szájából elhangzót a lehető legpontosabban kell rögzíteni a maga kontextusában, akár bizonytalan eredetű, töredékes, esztétikailag gyenge is az előadás, hanem igyekeztek egy típus minél több variánsát rögzíteni.

Az 1860-as évek második felétől nemcsak a szövegekben, hanem a bővülő képanyagban is tetten érhető a népelet, a népi kultúra iránti érdeklődés a *Vasárnapi Ujság*ban; 1866-ban sorozat indult „Képek a magyar népeletből”³⁶ címmel. Az 1870-es évektől a *Vasárnapi Ujság* kezdett dalokat, meséket, balladákat közölni a Kisfaludy Társaság népköltési gyűjteményeiből. Hosszú ismertetést adtak közre az 1872-ben a meg-, illetve újrainduló *Magyar Népköltési Gyűjteményről*³⁷ Szász Károly tollából. 1867-től ő lett a lap főmunkatársa, neve ugyan 1870-ben lekerült a lapról, de továbbra is rengeteget publikált a képes családi lapban. Részletes, szakszerű recenziót adott a lapban a népköltészeti gyűjteményről, a közölt folklórműfajokról. Írása lezárásaként Arany János gondolatait adta közre, melyeket Arany egy skót népmesegyűjtemény kapcsán írt:

„A mi nyugati Európában kezd kivétel lenni, az nálunk még rendes dolog. Minden félrebb eső falu megannyi mese és dalfészek, minden pórfiu egy élő gyűjtemény. Még van idő a gyűjtésre, de nem lesz soká. A mint a könyv és lapirodalom nagyobb-nagyobb hódítást tesz a nép alsóbb rétegeiben, a szerint fog az élő hagyomány, monda, mese, sőt az eredeti népdal is mind gyérb és apróbb szigetekre szorulni, lenézés és nevetség tárgya lenni. Amazok helyét józan ismeret, de féltő, hogy a költészetét bizonyos csinált s az irodalmi hangot affektáló modor foglalja el, épen úgy mint népzenénk már is sokat vesztett eredeti zamatjából. Mentsük meg a mit lehet.”³⁸

ki ha ama körben marad, születve volt a vidék legügyesebb mesemondója gyanánt szerepelni. Eleven képzelete bírja felfogni, hű emlékezése megtartani a legcsekélyebbnek látszó vonásokat; s midőn évek múltával gyűjtéshez fog, ne új és szokatlan benyomásokat kelljen fölszednie, csupán a régieket frissíteni föl. Az előadási, öltöztetési modor annyira hatalmába álljon, hogy ha valamely mesének pusztá vázát kapná, képes legyen azt olyanná tenni, mintha a legjobb mesemondó ajakáról vette volna.” *Arany János összes prózai művei és műfordításai*. Budapest, Franklin, é. n. [1938] 566.

³⁶ Ehhez l. RÉVÉSZ Emese: Népeletképek a magyarországi sajtóban 1850–1870 között. *Néprajzi Értesítő*, 2010. 79–144.

³⁷ A sorozat történetéhez l. ORTÚTAY Gyula: A Magyar Népköltési Gyűjtemény 100 éve. *Ethnographia*, LXXXIII. 1972. 437–443.

³⁸ –á–r– [SZÁSZ Károly]: Magyar népköltési gyűjtemény. *IU*, 1872. 23. sz. 282–283.; 24. sz. 295. Arany János idézett gondolatához l. GULYÁS Judit: Egy skót népmesegyűjtemény magyar recepciója (Arany János: Nyugat-felföldi népmondák). *Ethnographia*, 127. 2016. 520–542.

A hetilapban a sorozat harmadik kötete, a *Székellyföldi gyűjtés*³⁹ megjelenéséről is hírt adtak, bemutatták a kötet anyagát, és három balladát is közöltek Kriza János gyűjtéséből.⁴⁰ Több alkalommal közreadtak mutatványt a Kisfaludy Társaság népköltési gyűjteményéből,⁴¹ illetve Bartalus István népdalgyűjteményéből is.⁴² Külföldi folklóranyagot is közzé tettek fordításban.⁴³ A *Vasárnapi Ujság*ban szokásleírások is helyet kaptak, például *Hogyan mulat a magyar nép piros pünkösdi napján?* címmel melléklet jelent meg a pünkösdi népszokások leírásával,⁴⁴ vagy Szathmáry Károly „Egy debreczeni mysterium” címmel a debreceni ács és kőműves legények által előadott betlehemezést írta le.⁴⁵ A szokásleírások közül többet itt közöltek először. „Büvös-bájós imádságok (népköltészeti adalék)” cím alatt jelentek meg Bornemisza Péter Ördögi kísértetek munkájának ráolvasás-kozlései.⁴⁶

A 19. századi illusztrált sajtótermékek szívesen közöltek nép- és honismereti munkákat, útleírásokat. A *Vasárnapi Ujság*ban gyakran kapott helyet Magyarország egy-egy tájegységének, helységének bemutatása, ezekben gyakran olvashatóak helynévmagyarázatok, helyi mondák.⁴⁷ A lokális történeti emlékezet témakörében megjelent írások kapcsán mindenképpen érdemes utalni Gyarmathy Zsigáné „Egy ifjú hős emléke a kalotaszegi nép között” című cikkére. A ‘Kalotaszeg nagyszonyaként’ is emlegetett szerző, aki kiemelkedően sokat tett Kalotaszeg népi kultúrájának felfedezésében és megismertetésében, több mint 50 év távlatában rögzítette, hogy az egykori magyargyerőmonostori szemtanúk miként emlékeztek Vasvári Pálra, aki a falukjából indult útnak a végzetes funtineli csatába 1849-ben.⁴⁸

A 19. század közepén kezdett átalakulni a népköltészet fogalma, a népdal, a népmonda egyre inkább a nép ajkáról gyűjtött alkotásokat jelentette, és nem a folklór ihletésére született szépirodalmi, költői műveket. Ez idő tájt kezdtek megváltozni a gyűjtés alapelvei, rögzíteni, ele-

³⁹ *Székellyföldi gyűjtés. (Magyar Népköltési Gyűjtemény III.)* [Gyűjtötte KRIZA János – ORBÁN Balázs – BENEDEK Elek – SEBESI Jób.] Budapest, Athenaeum, 1882.

⁴⁰ Magyar népmesék. *VU*, 1872. 34. sz. 414–415. Népdalok. (Kriza János gyűjtéséből) *VU*, 1882. 38. sz. 606–607. Magyar népmesék (Arany László gyűjtéséből.) *VU*, 1872. 36. sz. 442–443.

⁴¹ Népköltemények a Kisfaludy-Társaság gyűjtéséből. *VU*, 1870. 40. sz. 502. Dalok. A Kisfaludy-Társaság népköltési gyűjteményéből. *VU*, 1872. 23. sz. 278.

⁴² Népdalok. (Bartalus István gyűjteményéből) *VU*, 1873. 16. sz. 186. Bartalus több száz dallamot másolt ki kézíratos gyűjteményekből, és számos dallamot jegyzett le a nép ajkáról is Észak-Magyarország öt megyéjében és a székelység körében. Bartalus nevéhez kötődik a 19. század legnagyobb népzenei vállalkozása, a *Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteménye* hét kötetben 1873–1896 között. Célja egy szisztematikusan rendezett és szerkesztett sorozatban közkinccsé tenni a magyar népdalokat variánsaikkal együtt, saját gyűjtései mellett igyekezett minél több gyűjtő munkáját felhasználni, illetőleg a régi kézíratos gyűjteményeket is feldolgozni. A korszak esztétizáló törekvéseit szem előtt tartva javította adatközlőit Bartalus gyűjteménye bár mennyiségében és sokféleségben kiemelkedik a 19. századi gyűjtemények közül, forrásértékében nem haladja meg azokat.

⁴³ Grkinja királyné. Bolgár népballada. Fordította Strausz Adolf. *VU*, 1890. 49. sz. 790–791.; DÖMÖTÖR Pál: Kraljevics Márkó és Kosztadin bég (szerb népköltmény). *VU*, 1897. 36. sz. 582–583.

⁴⁴ J. M.: Hogyan mulat a magyar nép piros pünkösdi napján? *VU*, 1856. 19. sz. melléklete. 165–167.

⁴⁵ SZATHMÁRY Károly: Egy debreczeni mysterium. *VU*, 1866. 13. sz. 150–152.

⁴⁶ BODÓ Lajos: Büvös-bájós imádságok. (Népköltészeti adalék). *VU*, 1867. 36. sz. 446–447.

⁴⁷ EGYHÁZASBÜKKI DERVARICS Kálmán: Tormafölde és a sárkányjárás (Helynevek magyarázója s népmonda). *VU*, 1855. 39. sz. 309–310.

⁴⁸ GYARMATHY Zsigáné: Egy ifjú hős emléke a kalotaszegi nép között. *VU*, 1903. 11. sz. 169–171.

mezni kívánták a folklórt, és nem újraalkotni. E folyamat eredményeként a 1880-as évek végére a folklorisztika önálló tudományzakká vált. A folklór reprezentálása a képes családi lapokban is kezdett átalakulni. A jelenséget egy példával szeretném illusztrálni a balatoni kecskekörmök keletkezéséről szóló monda kétféle, két különböző felfogást tükröző közlésének bemutatásával. Az első változat 1857-ben,⁴⁹ a második 1862-ben⁵⁰ látott napvilágot a *Vasárnapi Ujságban*, mindkettő alcímében ott szerepel, hogy népmonda, de két eltérő népköltészeti szövegértelmezést képviselnek.

A Balaton mondái közül a legismertebb típus a balatoni kecskekörmökről⁵¹ szóló történet. A kecskepásztor a széjjelszaladt nyája után sietve megbotlik egy kőben, haragjában a követ a kecskék után hajítja. A felkapott kő helyén forrás fakad, ebből ered a Balaton. Az elmozduló kő, szikla helyén előbukkanó forrás, tó – nemzetközileg ismert mondamotoívum. Az állatok odavesznek a vízben, az elpusztult jószágoknak csak a körme vetődik ki a partra. A monda szerint, ha a Balaton „kecskézik”, azaz hullámozik, látni a kecskenyáját.

A *Vasárnapi Ujságban* elsőként közreadott szöveg a mai fogalmaink szerint nem folklór, hanem az irodalmi népiesség jegyében született műköltői szöveg. A szóbeliségben feltehetően jól ismert szüzsé szépirodalmi feldolgozása. A folklór mondái prózai művek, ez egy verszetet. Szerzője Bonyhay József,⁵² aki Gyulán volt jegyző, úti és természetrajzi cikkei, valamint műkedvelő költeményei a *Kalauzban* (1858), a *Debreczeni Közlönyben* (1860), a *Csokonai Albumban* (1861) és 1856–1858 között a *Vasárnapi Ujságban* jelentek meg. Az általa írt „népmonda” hangvétele, túlbujánzó, terjengős történetvezetése távol áll a mondák egyszerűségétől. A második mondaszöveget H. L.⁵³ monogrammal adták közre. A szerző így vezeti fel a mondaszöveg közlését:

„E monda írójának az ottani vidék halászhalként beszélék el a valóban csodás tó eredését.”⁵⁴ Tehát a H. L. nem szerzője, hanem lejegyzője a hallott történetnek. A prózai mondaszöveg rövid, egyelemű, a történetvezetés és a hangvétel egyszerű, nem kimódolt, az élőbeszédet idézi.

Mikszáth Kálmán, a *Vasárnapi Ujság* főmunkatársa

Nagy Miklós főszerkesztőségének harmincnégy éve alatt, 1867 és 1905 között igyekezett növelni a szépirodalomnak és az igényes ismeretterjesztő írásoknak szánt oldalakat a *Vasárnapi Ujságban*. Ahogy a lap 50. jubileumi évfolyamának kezdetén fogalmazott: a „hazafias érzület”, a „nemzeti haladás” és a „közélet tükré” kíván lenni a lap. A költemények és az elbeszélések kiválasztásában a „nemesebb ízlést” és a „nemzeti irányt” tartotta szem előtt, a tárcarovatban pe-

⁴⁹ Balatoni kecskekörmök. Népmonda Bonyhay Józseftől. *VU*, 1857. 13. sz. 102.

⁵⁰ A Balaton eredete (Magyar népmonda). *VU*, 1862. 10. sz. 115.

⁵¹ A kecskeköröm az egykor a Pannon-tengerben élő *Congerina unguila caprae* nevű kagyló lekopotott maradványainak népies elnevezése.

⁵² L. SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. mek.oszk.hu/03600/03630/html/

⁵³ A monogram esetleg Höke Lajos (1813–1891) ügyvédet, megyei aljegyzőt takarja, akinek jelentek meg írásai a *Vasárnapi Ujságban*, és érdeklődött a korabeli népköltési gyűjtések iránt, de ez a kérdés további kutatást igényel.

⁵⁴ A Balaton eredete (Magyar népmonda). *VU*, 1862. 10. sz. 115.

dig a heti események ismertetésekor az irodalom, a művészetek eseményeiről, és általában a köz- és társas életben bekövetkező eseményekről adott hírt a lap – jellemző, hogy Nagy Miklós az irodalmat első helyen és hangsúlyosan említette.⁵⁵ A lap szépirodalmi jellegének megerősítése akkor teljesebben ki, amikor Mikszáth Kálmán lett a lap főszerkesztője 1902-ben,⁵⁶ és egészen 1910-ig, haláláig töltötte be e pozícióját. 1903-ban megvált a *Pesti Hírlaptól*, és belépett az akkor induló napilaphoz, az *Újsághoz*, és vállalta a *Vasárnapi Ujság* főszerkesztői tisztségét. „Az újabb magyar szépirodalomnak kétségkívül legkimagaslóbb alakjaként” szólnak róla a beharangozóban, amelyben az olvasókat értesítették a lap életében történő fontos változásról.⁵⁷ Az elkövetkezőkben az éves előfizetési felhívásokban és azon túl is elsősorban Mikszáth szépírói tevékenységével hirdették, népszerűsítették a *Vasárnapi Ujságot*.⁵⁸

Úgy vélem, hogy ez idő tájt, a 20. század első éveiben a lap, ahogy sok laptárs tette, akár más irányba is fordulhatott volna; azáltal, hogy a szépirodalmi és ismeretterjesztő rovatok oldalszámainak csökkentésével a rövidebb, szenzációra, meghökkentésre, botrányra éhesebb írások javára növeli a terjedelmet. A lap Nagy Miklós főszerkesztése alatt viszont szigorúan kitarított korábbi alapelvei mellett. Mikszáth pont ebben látta a főszerkesztő erényét és hátrányát is egyben. Nagy Miklós visszavonulásakor így írt róla: „[...] vele egyszersmind az utolsó példánya tűnik le a régi világ íróinak és szerkesztőinek, kinek fogalma se volt, hogy a lap üzlet is. Ő még csak hasznos és mulattató olvasmányoknak tartotta és semmi egyébnek a világon.”⁵⁹

Becsülte tapintatát, jóságát, békességszeretetét és óvatosságát, de úgy vélte, hogy Nagy Miklós mindezeket olykor túlzásba vitte, és ezzel kirítt szerkesztőtársai közül; emberileg elismerte a fenti tulajdonságait, de újságíróként véleménye szerint talán harciasabb természetűre lett volna szüksége. „Különösen abban volt elütő a modern szerkesztőtől, hogy míg azok örülnek, ha íróik jobbra-balra ütnek, harapnak, csípnek, rúgnak (mert az a lapot, úgymond, elevenné teszi), ha egy kis marólúgot vegyitenek tintatartójukba, ő ellenben megfordítva, gondos kigyomlálója volt minden bántónak... [...] szóval a világ talán jobb lenne egy ilyen berendezésben, de egy lap kétségkívül nem jobb ilyen lágy szívvel.”⁶⁰

Elismerően szólt arról, ahogy Nagy Miklós szigorú következetességgel ragaszkodott ahhoz a Deák Ferenc-i alapelvhez, hogy mindig és minden körülmények között csak az igazat szabad írni. „[...] lapját immár forrásul használja a napi sajtó. [...] Sáska módra támadtak mellette más

⁵⁵ *VU*, 1903. 1. sz. 12.

⁵⁶ 1902-ben a 40. számtól (október 5.) szerepel a címlapon is feltüntetve Mikszáth Kálmán mint főszerkesztő.

⁵⁷ „Lapunk új főszerkesztője. Az újabb magyar szépirodalomnak kétségkívül legkimagaslóbb alakja Mikszáth Kálmán, kinek művei nemcsak a hazában, hanem a külföldön is rendkívüli tetszésben részesülnek s kivált angol nyelven számos kiadásban forog már közkezen egyik-másik könyve. Kitérő íróink mint már volt alkalmunk jelenteni, kizárólag lapunkba fogja szépirodalmi műveit, regényeit, elbeszéléseit, tárczacikkeit írni. Mint több oldalról értesülünk, nagy örömmel fogadták olvasóink jelentésüket Mikszáth Kálmán, szerkesztőségünkbe való belépéséről, aki már a múlt héten megkezdte nálunk működését.” *Irodalom és művészet*, *VU*, 1902. 40. sz. 658–659.

⁵⁸ „Mikszáth Kálmán, nagy népszerűségnek és immár világhírnek örvendő kitérő íróink legújabbban mint főszerkesztője lépett be a »Vasárnapi Ujság« szerkesztőségébe, s a vele kötött egyezség értelmében ezután kizárólag a »Vasárnapi Ujság«-ba fogja nagybecsű szépirodalmi közleményeit írni. Mikszáth Kálmán a »Vasárnapi Ujság« jelen évfolyama számára nagyobb terjedelmű regényt ír, »Botrány« cím alatt.” *VU*, 1903. 1. sz. 12.

⁵⁹ MIKSZÁTH Kálmán: Nagy Miklós. *VU*, 1905. 32. sz. 506.

⁶⁰ Uo. 507.

szépirodalmi és képes lapok, de egyik sem bírt vele versenyezni.⁶¹ Mikszáth több alkalommal is némi iróniával írt arról, hogy főszerkesztő barátja minden írást maga járt ki a szerzőknél, szívügye volt a lap megjelenítése. „Nagy Miklós is fáradhatatlan az írók fölhajszolásában, utánuk jár, sürgeti őket, azért mondják, hogy a »lábával szerkeszt«.”⁶²

Mikszáth a *Vasárnapi Ujság* ötvenéves jubileumán találóan jellemezte, hogy miként is változott meg az újságírás szerepe, működése, a lapokkal szemben támasztott elvárás a 19. század második felében: „Ötven évvel ezelőtt még bajos lett volna, mint ahogy ma, arról írni a lapban, ami történt, akkor még megfordítva volt: az történt a lapban, amiről írni tudtak a rendelkezésre álló erők.”⁶³

Mikszáth Kámán tevékenysége a *Vasárnapi Ujságnál*, különösen a főmunkatársként eltöltött években, 1902 és 1910 között, azért is érdemel figyelmet, mert az íróknak ez az időszaka, ami újságírói működését, tárcáit, karcolatait illeti, még nem kellően feltárt, hiszen publicisztikai írásainak sorozata a 86. kötettel megszakadt, a kései publicisztikai írásoknak nincs kritikai kiadása.⁶⁴ Csak néhány válogatás áll a rendelkezésünkre, de ezek még csak hozzávetőlegesen sem adnak képet Mikszáth utolsó évtizedének publicisztikájáról.⁶⁵

Mikszáthnak már 1882 óta jelentek meg írásai a lapban. Ez az esztendő hozta meg az országos ismertséget és a szakmai elismeréseket Mikszáthnak, a szépírónak. *A tót atyafiak* (1880) és *A jó palócok* (1881) megjelenését nagy siker fogadta, 1881-ben megválasztották a Petőfi Társaság, 1882-ben pedig a Kisfaludy Társaság tagjának.⁶⁶ Székfoglalóját, *A brézói ludak* novellát már pár nappal később, április 2-án hozta a *Vasárnapi Ujság*.⁶⁷ Ugyanezen évfolyam 16. száma pedig szinte egy ünnepi Mikszáth-számmá kerekedett. A címlapon közölték Mikszáth arcképét, Törs Kálmán, a lap munkatársa pedig két oldalban, hosszan méltatta Mikszáth írói működését,⁶⁸ és három novellája is bekerült ebbe a számba. A következő évben, 1883-ban öt novellája, valamint tárcája jelent meg a lapban. Ezt követően szinte minden évfolyamban helyet kapott néhány elbeszélése, tárcája, karcolata, általában másodközlésben, mert ez idő tájt újságírói kötelességei más lapokhoz kötődtek, tagja volt a *Pesti Hírlap* szerkesztőségének,⁶⁹ 1897-ben pedig saját lapot is indított *Országos Hírlap* néven. Az 1892-ben írt *Kisértet Lublont* első ízben a *Pesti Hírlap* közölte folytatásokban *A lublói ember (Kisérteties krónika)* címmel. A kisregény közön-

⁶¹ Uo.

⁶² MIKSZÁTH Kálmán: *Jókai Mór élete és kora*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982. 290.

⁶³ M—th K—n [Mikszáth Kálmán]: Ötven év. *VU*, 1904. 1. sz. 2.

⁶⁴ Mikszáth Kálmán *Összes művei* 86. *Cikkek és karcolatok* 36. 1897. [Sajtó alá rend. FÜRTH Éva – REJTO István.] Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992. A kései publicisztika internetes kiadása 1899-ig: *Cikkek, tárcák. 1898 január–június*. [Össze gyűjt. és sajtó alá rend. Hajdu Péter.] <http://vmek.oszk.hu/06400/06494/06494.htm>; *Cikkek, tárcák. 1898. július–december*. [Össze gyűjt. és sajtó alá rend. Hajdu Péter.] <http://vmek.oszk.hu/07100/07121/07121.htm>; *Cikkek, tárcák. 1899*. [Össze gyűjt. és sajtó alá rend. Hajdu Péter.] <http://vmek.oszk.hu/07400/07469/07469.htm>

⁶⁵ Mikszáth Kálmán *Művei*, 15. *Tárcák, karcolatok* (1869–1910) [Összeáll. Domokos Mátyás.] H. n. [Budapest], Magyar Helikon, 1970. 380–384.

⁶⁶ 1882. február 8-án szavazta meg a tagságát a társaság, és március 29-én hangzott el a székfoglalója. *Kisfaludy-Társaság Évkönyvei*, 1882. 156–165.

⁶⁷ *VU*, 1882. 14. sz. 217–218.

⁶⁸ TÖRS Kálmán: Mikszáth Kálmán. *VU*, 1882. 16. sz. 1882. 241–243.

⁶⁹ 1881 májusától huszonöt éven keresztül kisebb megszakításokkal munkatársa volt a lapnak.

ségsikerét látva viszont Nagy Miklós is közreadta a *Vasárnapi Ujság*ban folytatásokban.⁷⁰ A befejező részt követően *A Kaszperek-legenda forrásairól* adott közre írást, és újraközölte Mikszáthnak a *Honnan vettem Kaszpereket?* tárcáját Mikszáth és fiai két fényképével illusztrálva. Ugyanebben a lapszámban olvasható Mikszáthtól „Kaszperek és a nevelő” címmel egy „Levél a »Vasárnapi Ujság« szerkesztőjéhez”, Nagy Miklóshoz címezve – a nyílt levél formában megfogalmazott írás valójában egy tárca. Ugyanez a helyzet a többi, Nagy Miklóshoz írt nyílt levéllel is. Az egyikben a *Beszterce ostroma* regényének valóságos és fiktív elemei⁷¹ adják a kiindulópontot, illetve arra figyelmezteti barátját, a főszerkesztőt, hogy felesleges az írói fikciót összevetni a történet valóságmozaikjaival; vagy egy másikban sógornője, Mauks Kornélia írását ajánlja a szerkesztő figyelmébe.⁷² Ugyanígy egy-egy Nagy Miklósnak címzett levél adja a keretét két másik írásának is, az egyikben Nagy Miklós felkérésére Széll Kálmán rátóti kastélyáról,⁷³ illetve egy másikban Alpo Sailo Mikszáth mellszobrának készítéséről ír, ugyancsak a főszerkesztő óhajára.⁷⁴ A levél témája valamennyi esetben pusztán apropó, kiindulópont, és végül az írásmű túlnő a levél eredeti célkitűzésén, témakörén, és mindegyik levélből egy-egy tárca kerekedik. A levelek szerepelnek a *Mikszáth Kálmán levelezése* második kötetében,⁷⁵ de valójában ezek nem magánlevelek, hanem nagyobb nyilvánosságnak szánt írások. Ez már teljesen egyértelmű a „Levél a szerkesztőséghez” alcímmel megjelenő „A »tökéletes könyv«” című írása esetén, amelyben szabadkozik, hogy ezen a héten a *Vasárnapi Ujság* olvasói kénytelenek írását nélkülözni, mert teljes erővel Jókai életrajzi könyvén dolgozik, de a „Miért nem írok a héten a lapba” és a szerkesztőségi levél formája csupán kiindulópont Mikszáth számára a heti tárcához, és a „nem írás” miatti szabadkozás abszurd módon végül írást szül, amelyben a megjelenés alatt álló Jókai-könyv első kötete felkért olvasóinak, bírálóinak véleményét összegzi.⁷⁶ Mikszáth Jókai-könyvéből két alkalommal is közöltek egyébként részleteket a lapban.⁷⁷

A *Vasárnapi Ujság* rovatai közül a főmunkatárs Mikszáth írásai elsősorban az „Elbeszélések, genreképek”, az „Élet és jellemrajzok”, és viszonylag ritkábban a „Tárcacikkek, napi érdekű” rovatban jelentek meg. A novellái általában a második, harmadik oldalon kaptak helyet, többnyire illusztrációkkal, rajzokkal, fotókkal együtt. Folytatásokban közölték például *A Sipsirica* (1902), *Az a bizonyos „Mikos”* (1903) munkáit. Regényei közül itt jelent meg *A vén gazember*

⁷⁰ *VU*, 1893. 15–19. sz.

⁷¹ MIKSZÁTH Kálmán: *Beszterce ostroma*. Nyílt levél Nagy Miklóshoz, a »Vasárnapi Ujság« szerkesztőjéhez. *VU*, 1896. 5. sz. 66–67.

⁷² Levél a »Vasárnapi Ujság« szerkesztőjéhez. *VU*, 1897. 12. sz. 186. 1. Mauks Kornélia írását ajánlja a szerkesztőnek.

⁷³ MIKSZÁTH Kálmán: Levél Nagy Miklóshoz. *VU*, 1899. 12. sz. 182–183.

⁷⁴ MIKSZÁTH Kálmán: A szobor és én. Levél Nagy Miklóshoz. *VU*, 1902. 31. sz. 501–502.

⁷⁵ *Mikszáth Kálmán levelezése*. 1884–1908. [Sajtó alá rend. Méreiné Juhász Margit.] Budapest, Akadémiai, 1961. Levelek Nagy Miklósnak, levélszámok: 195., 202., 210., 230., 245.

⁷⁶ MIKSZÁTH Kálmán: A „tökéletes könyv” (Levél a szerkesztőséghez). *VU*, 1906. 1. sz. 2–3. gyűjteményes kiadása: *Mikszáth Kálmán Művei*, 15. *Tárcák, karcolatok* (1869–1910) [Összeáll. Domokos Mátyás.] H. n. [Budapest], Magyar Helikon, 1970. 380–384.

⁷⁷ Nem sokkal az első kötet megjelenését követően: A régi Komárom. Mikszáth Kálmánnak Jókai Mór és kora című most megjelent művéből. *VU*, 1906. 50. sz. 813–815.; majd március 15-re emlékezve: A nagy nap. *VU*, 1907. 2. sz. 32–35.

(1904), *A Noszty fiú esete Tóth Marival* (1906) és *A fekete város*.⁷⁸ A sajtóban való közlés jellegzetessége, hogy a regény közreadása egy érdekes pillanatban szakad meg, egy eldöntetlen kérdéssel fejeződik be, hogy kellően felcsigázzák az olvasó kíváncsiságát, hogy a következő számot is megvásárolja. A regény szerkesztetlenségének veszélyét rejtheti magában, ha az író mindig csak a soron következő részt készíti el a megjelenő számba – Mikszáth is így dolgozott. 1908. októberében, a 42. számban kezdte el közölni *A fekete várost*, de az író 1909 év elején váratlanul súlyosan megbetegedett, ezért a 3–8. számban szüneteltették a közlést, ahogy erről a lap olvasóit értesítették is.⁷⁹

Az irodalomtörténeti kutatás több műve kapcsán is igazolta, hogy Mikszáth szabadon kezelte a történeti adatokat, forrásokat, amelyek számára az írói fantázia ihletésére szolgáltak, a jó történetmesélés érdekében akár hamisította is a történelmet; írásai nem történetileg hitelesek, hanem érdekesek akartak lenni.⁸⁰ Ugyanez a szabad téma- és motívumfelhasználás jellemzi Mikszáthot, amikor a folklórból merített. *A szelistei asszonyok* elemzése már rámutatott arra, hogy miként használta fel, alakította az álruhás és igazságos király toposzait ebben a művében. A Mátyás-folklór motívumaira inkább csak ironikusan céloz, a király igazságossága helyett szélyszerűségére, zsémbességére és a női nem iránti olthatatlan vonzalmára koncentrált.⁸¹ Ahogy a magyar történelemből szabadon teremtett fiktív világot Mikszáth, ugyanilyen írói szabadsággal formálta önkényesen, dús fantáziával a folklór szüzséit, motívumait, melyeknek hihetetlen jó ismerője volt. Mikszáth belenevelődött szülőföldje folklórájába, hallgatta a parasztok meséit, mondáit, együtt játszott a falusi gyermekekkel.⁸² A filológiai kutatás számos munkája kapcsán kimutatta, elemezte a magyar és nemzetközi folklórmotívumok, vándoraneidoták felhasználását.⁸³ Mikszáth 1884-ben kezdett a *Magyar Ifjúság* című lapban vártörténeteket közölni. A lap a „serdültbb ifjúság” számára kívánt érdekes és hasznos olvasnivalót nyújtani; többek között olyan történetek kiadását tűzték ki célul, amelyekből a haza történelme és földrajza ismerhető meg. Már az első számban közreadtak Vöröskő váráról egy írást Törs Kálmán tollából, de a ké-

⁷⁸ A *Vasárnapi Ujság*ban megjelent folytatások nem egyeznek meg a kritikai kiadás fejezeteivel. Vö. SZEGEDY-MASZÁK Mihály: Anekdota és/vagy történelem? In: BENGI László – EISEMANN György: *Narratíva és politika. Mikszáth-újraolvasás*. Budapest, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2016. 124.

⁷⁹ „Mikszáth Kálmán, lapunk főmunkatársa a héten megbetegedett s ezért nem folytathatta lapunkban folyamatban levő »A fekete város« című regényét. Igaz részvétellel közöljük a kitünő író betegségének hírére, de remélhetőleg a gondos családi ápolás hamar lábra fogja állítani, hogy munkásságát, melyet az egész ország gyönyörködve figyel, folytathassa.” *VU*, 1909. 3. sz. 59.

⁸⁰ Az író tudatosan a hagyomány és a történeti hitel ellenében formálja *A fekete város* című regényét. HÁSZ-FEHÉR Katalin: Az irónia arabeszkje. *Híd*, 71. 1997. 519.; Ahogy *A szelistei asszonyok* esetében is az adatgyűjtésre hivatkozás elbeszélői fogás, a *talált kézirat* toposzának alkalmazása. KÁNYÁDI András: A végek dicsérete. Királytoposzok frivol szövegváltozatai Verhovinától Szelistyéig. In: BENGI László – EISEMANN György: *Narratíva és politika. Mikszáth-újraolvasás*. Budapest, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2016. 154–158.

⁸¹ KÁNYÁDI i. m. (80. l.) 158–162.; TARJÁNYI Eszter: Mikszáth Ruritániája. A populáris irodalom előzménye. In: BENGI László – EISEMANN György: *Narratíva és politika. Mikszáth-újraolvasás*. Budapest, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2016. 192.

⁸² BEREZCKY János: *Mikszáth Kálmán és a gyermekjátékok világa*. Budapest, Akadémiai, 2006.

⁸³ GYÖRGY Lajos: *Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz*. Budapest, Pallas, 1933; SCHEIBER Sándor: *Mikszáth Kálmán és a keleti folklóre*. Budapest, Országos Néptanulmányi Egyesület, 1949.

sőbbiekben Mikszáth Kálmán vette át tőle a „Magyarország várai” főcímmel jelentkező közlemények írását. Nem rendszerezetten, tervszerűen készültek Mikszáth várregéi. Rejtő István szerint a 19. század második felének képes, családi lapjai, kiváltképp a *Vasárnapi Ujság*, a *Fővárosi Lapok* – ezek a sajtókiadványok ugyanis rendszeresen közöltek vártörténeteket – nép- és országismereti cikkei, valamint olyan művek, mint Nagy Miklós *Magyarország képekben* című honismertető albuma jelenthették a mintát a gyermekfolyóiratnak. Sőt, úgy véli, hogy Mikszáth regéihez ezek a közlemények nemcsak mintaként, hanem forrásként is szolgáltak. A Somlyó váráról készült Mikszáth-regében például hosszú szövegszerű egyezéseket mutat ki P. Szathmáry Károlynak a *Vasárnapi Ujság*ban megjelent „A Báthoryak bölcsője” című értekezésével.⁸⁴ Mikszáth egy-egy vártörténet megírásakor bizonyára felhasználta az adott erődítményről, épületről szóló történeti forrásokat, geográfiai leírásokat, utána járt a hozzáfűződő mondahagyományoknak, vagy már ismerte azt, de ahogy azt egyébként Rejtő maga is megjegyzi, Mikszáth számára a vár története csupán alkalmat szolgáltat arra, hogy egy-egy érdekes helyzetet leírjon, egy meghökkentő történetet elmeséljen. Szabadon használta a vár szóbeli hagyományait is.

1889-ben várregéinek sorozatából kettőt a *Vasárnapi Ujság* is közölt, a szegedi várét és Csókakő várát.⁸⁵ A Fejér vármegyei Csókakő várának regéjét a baranyai Szabadszentkirály nemesi kiváltságának és a Kata valamint az Éva keresztnevekből lett családnevek eredetének mondájával kapcsolta össze Mikszáth. A folklórban ismert Csókakő várának helynévmagyarázata, amely szerint a Nándorféhevár alól visszatért vitéz egy hollót lő, s annak odújában aranygyűrűt és láncot talál, és ennek árán építi fel a szerencsés hadfi Csókakő várát.⁸⁶ Ez a történet egyáltalán nem tűnik fel Mikszáth szövegében, ahogy Zsigmond király mondakörének története sem, miszerint a királyt a hidasi Királyhídon elfogták, majd a siklói várba zárták, innen vándorlegénynek öltözve menekült el. Az őt üldöző katonáktól két szabadszentkirályi asszony mentette meg, akik a szekerekön a fazekaik közé rejtették el a királyt és vezették félre az üldözőket. A folklórtörténet szerint a két asszony jutalmul nemességet kap, és az uralkodó nekik adományozza Szabadszentkirályt, ahol Kata és Éva utódai népesítik be a települést. A mondát egyébként 1888-ban a *Vasárnapi Ujság* is közölte a korabeli szájhagyományból rögzítve egy útleírás részeként.⁸⁷ Mikszáth elbeszélésében marad Zsigmond király és a két hős asszony, de nem elbújtatják a királyt, hanem gyáva férjeik helyett, hogy családjuk becsületét megőrizzék, pánccélruhát öltenek és háborúba mennek Zsigmond király hadba hívó üzenetére. Amikor lelepleződnek, bátorságukért megkapják Csókakő várát és uradalmát, és utódaik férjeik családneve, a Berkészi helyett az ő nevüket őrzik majd, mint Kathák és Evvák. A folklórban jól ismert a katonaruhába öltözött nő hóstípusa, aki férje vagy idős apja helyett férfiként küzd, de sem Csókakő várához kapcsolva, sem Szabadszentkirály kiváltságainak magyarázata kapcsán nem ismert a folklórban.

⁸⁴ REJTŐ István: A vártörténetek forrásvidéke. In: Uő: *Mikszáthiáda*. Cikkek, tanulmányok. Budapest, MTAK, 1992. 150.

⁸⁵ MIKSZÁTH Kálmán: Magyarország lovagvárai regékben. *VU*, 1889. 50. sz. 814–815.

⁸⁶ RÉSŐ ENSEL Sándor: *A helynevek magyarázója*. Pest, k. n., 1861. Vö. SZENDREY Zsigmond: Magyar népmonda-típusok és tipikus motívumok. *Ethnographia*, XXXIII. 1922. 45.; SZENDREY Zsigmond: Történeti népmondáink. IV. *Ethnographia*, XXXVII. 1926. 81.

⁸⁷ B—y S—r [Bródy Sándor]: Pécs felé. *VU*, 1888. 34. sz. 562.

Több folklórszüzsé és -motívum egyedi felhasználásával születik meg Mikszáth írói alkotása, novellája. Mikszáth vártörténetei se nem az irodalmi népiesség ihletésére született regék, se nem mondafeldolgozások, hanem elbeszélések, amelyekben folklórmotívumok is találhatóak, de nem okvetlenül az adott tárgyhoz kapcsolódóak.

Rejtő István azt írja Mikszáth várregéi kapcsán, hogy „nem önálló szépírói igényekkel közelítette meg témáját, hanem az a cél vezette, hogy irodalmi formába öltöztesse az ismeretterjesztő tényeket”.⁸⁸ Én úgy vélem, az ismeretterjesztő tényeknél, a várakhoz kapcsolódó folklórtörténetek hiteles interpretálásánál sokkal fontosabb a novellaszerző elbeszélő szándéka. Ahogy a *Kísértet Lublón* forrásai kapcsán maga Mikszáth is vallotta: „Így írtam meg Kaszpereket némi módosításokkal, kihagyva a mondából, a mi nekem felesleges.”⁸⁹ Nem történetíróként, folklórgyűjtőként, mondafeldolgozóként, hanem elbeszélőként tekintett minden szövegre, aki alkotói szabadságával élve alakítja a történetet.

Mikszáth publicisztikai írásai nagyon sokféle műfajt képviselnek,⁹⁰ ráadásul a formákat nagyon szabadon, igényeinek megfelelően formálta, így publicisztikai írásainak besorolása nem magától értetődő. A „genre”-t, a lapokban megjelenő karcolatok műfaját – amelyeknek mindig van valami aktualitásuk, de a mondandójuk mindig túlmutat ezen – valójában Mikszáth teremtette meg 1881–82 körül. Nehéz meghúzni a határt Mikszáth elbeszélései, szépirodalmi munkái és publicisztikai művei között, ahogy arra a *Vasárnapi Ujság* is rámutatott főmunkatársa válogatott publicisztikáinak *Az én kortársaim* című kötete 1904-es megjelenésekor: „Mikszáth karczolatai tartalmuknál fogva publicisztikai művek, alkalom szülte legnagyobb részüket s egy politikai irány fejeződik ki jellegzetesen bennük. Hogy azonban értékük s érdekük nem tűnt el az alkalommal együtt, annak oka az, hogy formájuknál, a bennük nyilvánuló írói művészetnél fogva átcsapnak a szépirodalom határaiba”.⁹¹

Mikszáth gyakran írt kerek évfordulók kapcsán köszöntőket, valamint nekrológokat a lap számára, ezeket a műfajokat is saját képére formálta. Nem életrajzi áttekintést adott ezekben az írásaiban, hanem egy-egy jellemző helyzetet, eseményt ragadott meg az ünnepektől vagy a gyászolt híresség életéből. Nem véletlen, hogy önálló kötetben is megjelent egy válogatás nekrológjaiból.⁹² Nagyon jellemző, hogy kik azok, akikről megemlékezik, többnyire a kiegyezés korának általa nagyra becsült képviselőiről, mint például Jókai Mórról,⁹³ Gyulai Pálról,⁹⁴ Deák Ferencről.⁹⁵ Mikszáth gyakran értekezett úgy a 19. század első feléről, a forradalom és szabadságharc koráról, mint ami csupa óriásokat termelt.⁹⁶

⁸⁸ REJTŐ i. m. (84. lj.) 148.

⁸⁹ *VU*, 1893.19. sz. 315.

⁹⁰ HAJDU Péter: *Tudás és elbeszélés. A Mikszáth-kispróza rejtelméi*. Budapest, Argumentum, 2010. 5.

⁹¹ *VU*, 1904. 25. sz. 422.

⁹² MIKSZÁTH Kálmán: *Az én halottaim. Nekrológok*. Budapest, Révai, 1904.

⁹³ MIKSZÁTH Kálmán: Jókai Mór. *VU*, 1904. 19. sz. 318–319.

⁹⁴ MIKSZÁTH Kálmán: Gyulai Pál nyolcvan éves. *VU*, 1906. 3. sz. 38–39.

⁹⁵ MIKSZÁTH Kálmán: Deák Ferencről. *VU*, 1903. 42. sz. 690–693.

⁹⁶ HAJDU i. m. (90. lj.) 68–69.

A *Vasárnapi Ujság* sokszor és sokféleképpen népszerűsítette⁹⁷ főmunkatársát, annak munkáit. Írásai közlésén túl nagy gyakorisággal közölt róla vagy vele kapcsolatosan fotókat, rajzokat.⁹⁸ Hírt adott, ha megjelent egy könyve, vagy róla látott valami napvilágot.⁹⁹ Mikszáth negyvenéves írói jubileuma alkalmából szinte egy teljes számot neki szenteltek, az ünnepi lapszámot az országos ünnepséghez igazodva, 1910. május 15-én vehették kézbe az olvasók. A sors kegyetlen fintora, hogy az országos ünneplést Mikszáth mindössze tizenkét nappal élte csak túl.

Mikszáth Kálmán *A Noszty fiú esete Tóth Marival* című regénye utóhangjában elmélkedik arról, hogy a 20. század kezdetén hová és merre tart az elbeszélő irodalom: „Világos tehát, hogy az elbeszélő irodalom még mindig megy előre. Megy, de hová? Én úgy gondolom, hogy a hírlapírói *riport* felé. Itt fogja valahol megtalálni a tökélyt. De persze épp úgy nemesítse meg a riportot ezután, mint ahogy megnemesítette azelőtt a mesét. Nincs az a becses írói tulajdonság, mely ne érvényesülhetne ebben a rámában is.”¹⁰⁰ Nem arról van szó, hogy a hírlapirodalom immáron kiszorítja majd a szépirodalmat, a riport a novellát, hanem arról, amire Mikszáth egész írói működése során törekedett: hogy megtalálja a világban – írásban vagy szóban, hallva vagy olvasva – az érdekes, megírásra méltó témát; mert a nagy írók meglátják az alkalmas anyagot az életben, s azt még jobbra teszik megírva.

⁹⁷ Az István főherceg Szálló bezárásakor Mikszáth egy tárcában búcsúzott el a nagyhírű, patinás helytől, amelynek Mikszáth-szobája rendszeresen helyt adott ő és politikai elvbarátai összejöveteleinek: „Majd egy évtizedig gyűlhelye egy erősen összetartó liberális politikai klikknek, mely naponként itt vacsorált s itt beszélt meg a politikai eseményeket. Gundel külön építtette Mikszáth és társasága számára a csinos, kedélyes, három fülkéből álló helyiséget. Mikszáth munkáiból vett alakokkal, valamint a Mikszáth arcképével díszítette fel a falakat.” M—th K—n. [Mikszáth Kálmán]: Az »István Főherczeg« nekrológja. *VU*, 1904. 36. sz. 607–609. 4 illusztrációval.

⁹⁸ Vö. GALAMBOS Ferenc: *A Vasárnapi Ujság repertórium 1854–1921*. VI–VII. Képanyag. http://mek.oszk.hu/12900/12941/pdf/12941_6.pdf http://mek.oszk.hu/12900/12941/pdf/12941_7.pdf

⁹⁹ Rubinyi Mózes Mikszáth Kálmán stílusa és nyelve kötetének megjelenésére hívják fel a figyelmet. *VU*, 1910. 18. sz. 383.

¹⁰⁰ MIKSZÁTH Kálmán: *A Noszty-fiú esete Tóth Marival*. Budapest, Európa, 2002. (utóhang).